

**КОНСТИТУЦІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЕКС-ГЛАВИ ДЕРЖАВИ
ЯК ВИД РЕТРОСПЕКТИВНОЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1: КОНСТИТУЦІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ВИД ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	5
1.1 Поняття, ознаки, особливості, підстави та функції конституційної відповідальності	5
1.2 Поняття та ознаки ретроспективної конституційної відповідальності	10
РОЗДІЛ 2: КОНСТИТУЦІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЕКС-ГЛАВИ ДЕРЖАВИ	15
2.1 Поняття, ознаки та місце в юридичній відповідальності	15
2.2 Зарубіжний досвід конституційної відповідальності президентів	21
ВИСНОВКИ	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	31

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що незважаючи на те, що глава держави є гарантом Конституції, колишні президенти країн можуть уникати конституційної відповідальності за умови відсутності належного правового регулювання. Кожен президент має нести не тільки встановлену законодавством кримінальну, адміністративну чи цивільну відповідальність, а й передусім конституційну. Вочевидь, має бути розроблений певний механізм притягнення екс-президентів до конституційно-правової відповідальності, якої вони не можуть уникати керуючись своїм імунітетом.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що виникають в результаті конституційної відповідальності колишнього президента.

Предмет дослідження представляє собою конституційну відповідальність екс-глави держави як вид ретроспективної конституційної відповідальності.

Метою роботи є дослідження теоретичних основ інституту конституційно-правової відповідальності екс-глави держави, встановлення специфічних ознак, що дозволяють визначити її місце серед інших видів юридичної відповідальності. Для досягнення мети дослідження встановлено наступні завдання:

1. Визначити поняття конституційної відповідальності, проаналізувати її ознаки, особливості, підстави та функції;
2. Охарактеризувати ретроспективну конституційну відповідальність: виявити її поняття та ознаки;
3. Дослідити конституційну відповідальність екс-глави держави: поняття, ознаки та місце у юридичній відповідальності;
4. Проаналізувати зарубіжний досвід конституційної відповідальності президентів.

Методологія дослідження складається з загальнотеоретичних методів: аналізу і синтезу, структурно-функціонального, історичного. Із спеціальних

методів були використані: формально-юридичний, метод тлумачення права, метод правотворчого експерименту та порівняльно-правовий (компаративний).

Теоретичне значення отриманих результатів зацентрує увагу вчених на необхідності подальшого розвитку цієї теми.

Практичне значення результатів дослідження проявляється у дієвому механізмі притягнення колишніх президентів до конституційної відповідальності.

РОЗДІЛ 1: КОНСТИТУЦІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ВИД ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

1.1 Поняття, ознаки, особливості, підстави та функції конституційної відповідальності

У сучасній юридичній науці та практиці державного будівництва проблеми реалізації конституційно-правової відповідальності набувають надзвичайної ваги і значення так як цей процес зумовлений передусім характером політичних, економічних, соціальних та цілим рядом інших процесів у державі та суспільстві. Системна криза у всіх сферах суспільного життя України не могла обминути і конституційно-правову сферу. При цьому особливо небезпечним є безвідповідальність вищих органів державної влади, їх посадових осіб за порушення норм Конституції та законів України – все це зумовлює реальну необхідність створення ефективних механізмів забезпечення реалізації повновладдя українського народу. Одним із таких механізмів і виступає конституційно-правова відповідальність, яка, будучи кваліфікаційною ознакою конституційного права, проникає в усі сфери суспільного та державного життя, охороняючи найважливіші суспільні відносини.

Цілісна система логічно пов'язаних між собою уявлень про поняття, зміст, функції, видове різноманіття конституційно-правової відповідальності наразі не сформована. Таким чином наявна неврегульованість в правовому регулюванні відносин конституційно-правової відповідальності та відсутнє нормативне закріплення даного виду відповідальності. Більше того, на сьогодні і в цілому винятково важливою є розробка інституту конституційно-правової відповідальності окремих органів державної влади і, зокрема, Президента України. А відсутність комплексних дослідження з питань теорії та практики застосування конституційно-правової відповідальності Президента України є суттєвою перешкодою, адже ця обрана народом посадова особа є головуючою і наділеною владними повноваженнями.

Стаття 19 Конституції України проголошує: «Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений

робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [1]. Із змісту статті випливає, що Основний Закон закріплює конституційну відповідальність на найвищому юридичному рівні.

Конституційна відповідальність як окремий вид юридичної відповідальності була виділена у зв'язку з її науковою розробкою і практичною необхідністю. А конституційно-правова відповідальність, що лежить в основі конституційної відповідальності, сформувалася як інститут конституційного права та елемент системи гарантій конституційного права України [2].

У працях Н. М. Батанової, В. В. Кравченка, І. О. Кресіної, Л. Т. Кривенко, В. Ф. Погорілка, Ю. М. Тодики, О. Ф. Фрицького, В. М. Шаповала було досліджено окремі питання проблеми конституційно-правової відповідальності, однак слід зазначити, що на сьогодні наукою конституційного права не вироблено єдине поняття зазначеного явища.

Н. Батанова вважає, що конституційно-правова відповідальність – це «передусім відповідальність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб перед народом за неналежну реалізацію тих владних повноважень, які народ як єдине джерело влади їм передав, реальна гарантія проти надмірної концентрації влади та зловживання нею» [3, с. 61].

Однак, на нашу думку, в цьому визначенні увагу акцентовано на походження влади органів державної влади та місцевого самоуправління, проте не враховуються критерії «неналежної реалізації владних повноважень».

Відповідно до окремої думки судді Конституційного Суду України В. М. Кампа конституційна відповідальність - це «форма юридичної відповідальності, що настає за конституційне правопорушення і виявляється в негативних правових наслідках для його суб'єкта» [4].

Ми частково погоджуємося із даним визначенням, але воно не дає переліку конституційних правопорушень і не уточнює що необхідно розуміти під «негативними правовими наслідками».

Конституційна відповідальність — самостійний вид юридичної відповідальності, склади правопорушень якого передбачені Конституцією України, що вчиняється суб'єктами владних повноважень, які зазнають конституційних та політичних обмежень.

Муртіщева А.О. вважає, що конституційна відповідальність покликана забезпечувати додержання конституційних принципів, стабільність та ефективність функціонування державного апарату, діяльність органів державної влади в системі стримувань і противаг [5, с. 10].

Погоджуючись з автором, слід зазначити, що конституційна відповідальність призначена захищати конституційні правовідносини та забезпечувати стабільність конституційного устрою.

Дослідивши наведені в літературі поняття конституційної відповідальності, можна виділити її сутнісні ознаки, до яких Титова А.О. відносить:

- 1) державний примус, бо право є ніщо без апарату, «здатного примушувати до дотримання норм права». В силу цього вона є спеціальним правовим засобом, здатним впливати на правопорушника;
- 2) наявність досконалого конституційного правопорушення (делікту);
- 3) настання несприятливих наслідків для суб'єкта конституційного делікту у вигляді конституційно-правових санкцій;
- 4) здійснюється в процесуальній формі [6, с. 43].

Вважаємо, що до даних ознак слід також віднести:

1. передбаченість нормами Конституції;
2. виражений політичний характер;
3. пов'язаність з державно-владною діяльністю.

Крім зазначених вище ознак конституційно-правова відповідальність має наступні особливості:

- 1) комплексний характер;
- 2) політичний характер;
- 3) публічний характер;
- 4) структура включає позитивну та ретроспективну відповідальність;
- 5) державний (суспільний) осуд і застосування мір примусу;
- 6) особливе коло суб'єктів;
- 7) відсутність єдиної процедурно-процесуальної форми реалізації;
- 8) особливі підстави для застосування.

Характерною особливістю є специфічність санкцій, наприклад такі:

- 1) усунення з посади і примусова відставка;
- 2) дострокове припинення повноважень депутата за рішенням представницького органу, а також дисциплінарні санкції, передбачені парламентськими регламентами;
- 3) скасування і припинення дії актів;
- 4) позбавлення громадянства;
- 5) позбавлення державних нагород.

Крім вказаних санкцій характерною особливістю наділені процедури, адже вони залежать від форми правління.

Виявлення особливостей допомагає зрозуміти природу та сутність цього правового явища. Крім того, розглянуті вище особливості характеризують конституційну відповідальність як таку, що не має належним чином розробленого способу реалізації, а це, в свою чергу, призводить до наявності «білих плям» у законодавстві, колізій норм та неоднозначного розуміння норм, що несприятливо відображається в наступних наслідках:

- а. «обхід» норм чинного законодавства у зв'язку з відсутністю їх належної формалізації на законодавчому рівні;
- б. уникнення конституційної відповідальності.

Підставою конституційно-правової відповідальності є нормативні та фактичні умови. Оскільки підстава конституційно-правової відповідальності являє собою формалізацію критеріїв політичної оцінки поведінки, то будь-яка

конституційно-правова відповідальність носить політичний характер. Однак, лише нормативна основа передбачає можливості юридичної відповідальності, а реальною вона стає за наявності юридичних фактів [7, с. 28].

Конституційно-правовою підставою відповідальності завжди буде наявність відповідної конституційно-правової норми (декількох норм), які передбачають можливість, умови притягнення та санкції (міри) конституційно-правової відповідальності. Фактичною підставою відповідальності є вчинення відповідним суб'єктом конституційного правопорушення (делікту). Найголовніше, що нормативна підстава конституційної відповідальності повинна бути юридично формалізована в Конституції або в конституційному законодавстві, адже її прописаність у нормах Основного Закону передбачила б належний механізм притягнення до відповідальності.

Погоджуючись з цією думкою, слід зазначити, що юридичний факт скоєння конституційного правопорушення є основою для притягнення учасників конституційних правовідносин до конституційної відповідальності.

А щоб зрозуміти роль конституційної відповідальності у правовому механізмі розглянемо її функції:

1. регулятивна;
2. превентивна;
3. карна;
4. компенсаційна.

Саме ці основні напрями впливу на суспільні відносини, практику та конституційну правосвідомість розкривають сутність та соціальне призначення конституційної відповідальності як виду відповідальності.

Отже, виділення поняття, ознак, особливостей, функцій та підстав настання конституційної відповідальності необхідне для практичного застосування, адже зазначені компоненти дозволяють виокремити цей вид юридичної відповідальності в якості самостійного і визначають його місце серед інших видів відповідальності.

1.2 Поняття та ознаки ретроспективної конституційної відповідальності

В сучасних умовах подальшої демократизації суспільства та державних інституцій реалізація принципів народного представництва та народного суверенітету як основ конституційного ладу в Україні, безпосередньо пов'язана із необхідністю встановлення та забезпечення ефективного механізму інституту конституційно-правової відповідальності органів та посадових осіб публічної влади. А без ефективного механізму застосування юридичної відповідальності, в тому числі і конституційно-правової, право є безсилим і ненадійним, таким, що не виправдовує покладених на нього соціальних очікувань.

Одним із основоположних принципів правової держави є принцип верховенства права, сутність якого полягає, насамперед, в неухильному дотриманні конституційно-правових норм всіма суб'єктами суспільних відносин. А одним із засобів досягнення такого стану державно-правової дійсності виступає конституційно-правова відповідальність, яка забезпечує підтримку в державі необхідного правопорядку, встановлення режиму конституційної законності.

Проблеми конституційно-правової відповідальності як окремого виду юридичної відповідальності є вкрай актуальними, оскільки на сьогодні в Україні відсутній чіткий механізм притягнення до конституційно-правової відповідальності Президента України, колишнього президента та очільників в зарубіжних країнах, що, в свою чергу, створює умови для скоєння ним дій, які суперечать конституційним принципам народовладдя.

Оскільки конституційну відповідальність екс-глави держави науковці відносять до негативної конституційної відповідальності, то в даній роботі вважаємо за доцільне розглядати саме зазначений аспект, оскільки позитивна конституційна відповідальність передбачає інше коло суб'єктів.

На думку І. Мінаєвої, негативна конституційно-правова відповідальність — це «відповідальність за правопорушення (тобто діяння в минулому), яка виникає в результаті порушення конституційно-правової норми і виявляється в застосуванні до винної особи певних примусових заходів державного впливу,

покладанні на неї обов'язку випробувати позбавлення матеріального, нематеріального і/або організаційного характеру в порядку реалізації санкції, позбавлення права здійснювати державну владу» [8, с. 5].

На нашу думку, дане визначення містить певний недолік, а саме воно не надає коло суб'єктів, що несуть цю відповідальність.

Єременко Ю.П. та Рудинський Ф.М. під конституційною відповідальністю в ретроспективному аспекті розуміють «встановлений державою та виражений в конституційних та інших нормах конституційного права обов'язок, звернений до держав, громадським організаціям, посадовим особам, громадянам, дотримуватись конституційних норм, а у випадку їх порушення зазнавати визначені Конституцією та іншими законами обмеження політичного характеру» [9].

Це судження акцентує увагу на коло суб'єктів, на відміну від попередньої дефініції, але не розкриває зміст обмежень політичного характеру.

А Зражевська Т.Д., наприклад, розглядає ретроспективний вид конституційної відповідальності як «примусовий вплив уповноважених суб'єктів, передбачений санкціями норм конституційного права, застосований у певному порядку до винних у порушенні норм конституційного права з метою відновлення порушених суспільних відносин та виховання громадян [9].

Ми частково погоджуємося із даним визначенням, але воно лише зазначає про наявність порядку притягнення до конституційної відповідальності і не розкриває його змісту. Крім того, це тлумачення має карний характер, що більше притаманно до кримінального права.

«Негативісти» вважають, що юридична відповідальність настає тільки у випадку вчинення суб'єктом правопорушення: вона поширюється на вже скоєні делікти і містить їхню негативну оцінку (звідси терміни «негативний», «ретроспективний») [10, с. 93].

Дійсно, без фактичної правової підстави, що проявляється у вчиненому конституційному правопорушенні не було б і юридичної відповідальності, адже вона ґрунтується на наявності складу злочину.

Саме наявність в діяннях суб'єкта конституційних відносин законодавчо закріпленого складу конституційного делікту передбачає настання негативної конституційної відповідальності і є її сутністю [11, с. 89]. Конституційно-правова відповідальність в ретроспективному плані виникає внаслідок конституційного правопорушення і передбачає реакцію з боку держави у вигляді законодавчо встановленої санкції.

У теорії конституційно-правової відповідальності таке правопорушення має назву «конституційний делікт» і розуміється як діяння (дія або бездіяльність), котре визнається законом протиправним і тягне за собою застосування заходів конституційно-правової відповідальності [12, с. 430].

Н. М. Батанова визначає конституційний делікт як суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння (дію або бездіяльність), що посягає на конституційний лад та його інститути, за вчинення якого передбачена конституційно-правова відповідальність [13, с. 35].

Конституційний делікт – усвідомлена, винна, незаконна дія чи бездіяльність суб'єктів конституційних правовідносин, яка посягає на основи конституційного ладу, організацію публічної влади і завдає шкоди цінностям та інтересам, пов'язаних із реалізацією влади українським народом, за яке нормами конституційного законодавства передбачено вживання заходів державного примусу та юридичної відповідальності.

Проаналізувавши наявні в теорії конституційного права дефініції конституційного делікту можна виокремити його ознаки:

- 1) протиправний неправомірний характер;
- 2) свідомо вольовий характер;
- 3) суспільно шкідливий або суспільно небезпечний характер;
- 4) винність;
- 5) карність.

Структура конституційного делікту полягає у наступному:

Об'єктом конституційного делікту є охоронювані нормами конституційного права цінності. Це, наприклад, народовладдя, організація

державної влади та місцевого самоуправління, права і свободи людини та громадянина.

Об'єктивна сторона – діяння, його наслідки та причинно-наслідковий зв'язок між ними.

Авак'ян С.А. запропонував такі форми об'єктивної сторони:

1. незастосування державно-правової норми;
2. неналежне застосування, яке виражається у недостатній ефективності реалізації приписів норми та у застосуванні одного з можливих варіантів поведінки в ущерб іншим;
3. пряме порушення державно-правової норми [14, с. 2].

Суб'єкт – деліктоздатна особа.

Суб'єктивна сторона – вина у формі умислу чи необережності.

За сутністю конституційний делікт є суспільно небезпечним посяганням на цінності, що охороняються конституційним правом, шляхом спричинення або загрози спричинення їм шкоди. Зміст полягає в тому, що конституційний делікт є винним діянням суб'єкта конституційно-правової відповідальності, що посягає на порядок організації та функціонування місцевого самоврядування як основи конституційного ладу, муніципальні права та свободи людини і громадянина. За формою конституційний делікт є протиправною дією або бездіяльністю, за вчинення якої передбачена конституційно-правова відповідальність [15, с. 2].

Виокремлення сутності, змісту та форми конституційного делікту дає наочне розуміння за що наступає конституційна відповідальність, яка як гарантія збереження конституційного ладу являє собою насамперед відповідальність влади, у тому числі за стан конституційності та законності в правотворчій та правозастосовній діяльності державних органів, посадових осіб, а отже, вона повинна забезпечувати високу соціальну ефективність функціонування влади.

Більше того, вона тісно пов'язана зі складом правопорушення. Позитивна і негативна конституційна відповідальність доповнюють одна одну тому

«ретроспективна» юридична відповідальність в конституційному праві настає лише в тому разі, якщо «не спрацював» механізм «активної» відповідальності [16, с. 21]. Але саме безвідповідальна поведінка суб'єкта конституційних правовідносин тягне за собою примусові міри впливу [17, с. 17]. Ретроспективна юридична відповідальність завжди об'єктивована у нормах права і у передбаченому ними зазнавані негативних наслідків антигромадської, протиправної поведінки.

Вищезазначене дозволяє зробити висновок про те, що науковці конституційного права не дійшли згоди щодо єдиного визначення поняття «ретроспективна конституційна відповідальність», що зумовлюється різницею в методологічних підходах та відсутністю нормативно-правового закріплення конституційно-правової відповідальності у чинному законодавстві України, проте це правове явище спрямоване на подолання конституційних деліктів.

РОЗДІЛ 2: КОНСТИТУЦІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЕКС-ГЛАВИ ДЕРЖАВИ

2.1 Поняття, ознаки та місце в юридичній відповідальності

Очільник будь-якої країни незалежно від обставин рано чи пізно стає колишнім. Відповідно до циклічного розвитку суспільства, на думку Тойнбі, все в історії цивілізацій повторюється. Таким чином місце одного правителя посяде інший. Тим не менш, звання Президента України охороняється законом і зберігається за ним довічно, якщо тільки Президент України не був усунений з поста в порядку імпічменту.

Відповідно до статті 102 Конституції України Президент України є Главою держави і виступає від її імені, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина [1]. Отже, президент держави – це обличчя країни і цей титул покладає певну відповідальність на цю особу.

Більшість науковців приділяють значну увагу саме конституційно-правовому статусу чинного Президента України: так, Барабаш Ю.Г., Болдирєв С.В., Войтенко Ю.М., Волкотруб С.Г., Кожемякін П.Г., Кохановський В.В., Кресіна І.О., Кузьма Т.М., Майданник О.О., Малкіна Г., Мохончук Б.С., Чекер І.В., Шевчук А.З. зосереджувалися у своїх працях на процедурах імпічменту; Ю. М. Тодика, В. Д. Яворський, О. Н. Ярмиш, В. О. Серьогін, С. Г. Серьогіна, С. Г. Волкотруб займалися переважно дослідженням гарантій як важливого чинника конституційно-правового статусу Президента України, що забезпечують належне виконання покладених на главу української держави завдань, створення йому відповідних умов праці.

Конституційно-правовому статусу колишніх президентів держави в доктрині юридичної науки наразі приділяється зовсім незначна увага.

Поняття колишнього (екс-) президента держави не закріплено у національному законодавстві і не висвітлюється у наукових працях.

У зв'язку із цим не зрозуміло, з якого моменту він вважається колишнім:

— по перше, коли його повноваження були припинені – у разі відставки; у разі неспроможності виконувати свої повноваження за станом здоров'я; усунення з поста в порядку імпічменту; смерті (ст. 108 Конституції України) [1];

— по-друге, коли його строк повноважень закінчився;

— по-третє, коли замість нього обрано нового президента держави.

Цей момент необхідно встановити з метою легального притягнення екс-президента до конституційної відповідальності в разі порушення ним норм Основного Закону. Крім цього, відповідно до загальнолюдської політико-правової цінності юридичної рівності, яка виражається в рівності перед законом, кожен суб'єкт конституційних відносин незалежно від його соціального статусу в ієрархії суспільства має нести юридичну відповідальність за скоєне конституційне правопорушення, а наявний імунітет у чинного президента дещо ускладнює здійснення правосуддя.

Юридично відповідальними повинні бути всі суб'єкти політичної організації суспільства і особливо держава. Людина відповідальна перед державою, але й держава є відповідальною перед людиною [18, с. 173].

На думку Ю. М. Тодики, формами юридичної відповідальності можуть бути: офіційне визнання роботи державного органу, посадової особи незадовільною, вказівка на недоліки у роботі; дострокове реформування підпорядкованого органу; усунення конституційного порушення шляхом відміни, призупинення дії актів державних органів і громадських утворень; обмеження, позбавлення спеціального статусу; примус до виконання конституційного обов'язку; тимчасова заборона (призупинення) окремих видів чи всієї діяльності, примусовий розпуск (ліквідація); вираження недовіри; імпічмент Президенту України тощо [19, с. 189].

Однак, якою ж є форма відповідальності екс-президента?

С. Г. Серьогіна з цього приводу зазначає, що неможливість притягнення Президента України до відповідальності впливає із самої сутності цього державного інституту, оскільки він є уособленням держави [20].

Погоджуючись із дослідницею, зазначимо, що відповідно до статті 111 Конституції України Президент України може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпічменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину [1]. Сутність таких «інших злочинів» не пояснюється.

Проте важливо пам'ятати, що відповідно до статті 105 Конституції України Звання Президента України охороняється законом і зберігається за ним довічно, якщо тільки Президент України не був усунений з поста в порядку імпічменту [1]. Таким чином, він стає звичайним громадянином і несе юридичну відповідальність на загальних підставах.

Слід визначити часові межі правового імунітету глави держави терміном виконання обов'язків Президента України, а не пожиттєво. Що ж стосується екс-президентів України, то імунітет щодо них не повинен стати їх пожиттєвим привілеєм. Його межі повинні бути такими, щоб, з одного боку, забезпечити діючому Президенту України гарантії правового захисту після закінчення терміну його повноважень; з іншого – не порушувати конституційний принцип рівності всіх громадян України перед законом і судом. Це приводить до висновку, що межі правового імунітету колишніх екс-президентів не можуть перевищувати межі правового імунітету діючого глави української держави і що імунітет повинен поширюватися тільки на дії Президента України, пов'язані з виконанням ним своїх повноважень [21], адже саме імунітет гарантує безпечне виконання покладених на нього обов'язків.

У 2014 році в Україні відбувся прецедент, який слугує поштовхом для подальшого формування практики притягнення до конституційної відповідальності.

Відповідно до параграфу 1 Проекту Постанови № 4193 від 22.02.2014 «Про самоусунення Президента України від виконання конституційних

повноважень» Президент України В. Янукович в неконституційний спосіб самоусунувся від здійснення конституційних повноважень та є таким, що не виконує свої обов'язки [22].

Прикладами порушення президентами України (як нинішнім, так і попередніми) Конституції можуть бути: несвоєчасне підписання законів, ухвалених парламентом; відмова підписувати закони після подолання парламентом президентського вето щодо них; непризначення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою; призначення та звільнення керівників деяких центральних органів виконавчої влади і голів місцевих державних адміністрацій; видання актів без скріплення їх підписами (контрасигнування) глави і членів уряду; навіть (як показала політична криза 2007 року) розпуск парламенту без відповідних правових підстав.

Наразі процедура імпічменту Президента України, викладена в Регламенті Верховної Ради України, містить ряд прогалин, які об'єктивно унеможлиблюють практичну реалізацію положень Конституції України щодо усунення Президента України з поста в порядку імпічменту. Зокрема, залишаються неврегульованими окремі питання щодо обрання спеціального прокурора та спеціальних слідчих, не визначений правовий статус спеціального прокурора, спеціальних слідчих, а також голови, заступника голови, секретаря та членів спеціальної тимчасової слідчої комісії, гарантій діяльності членів комісії, фінансового та матеріально-технічного забезпечення діяльності комісії тощо.

Крім того, на сьогодні повністю знівельована превентивна (попереджувальна) функція імпічменту як механізму контролю суспільства за інституціями публічної влади, що повинен спонукати Президента України дотримуватись Конституції і законів України при виконанні ним своїх конституційних повноважень.

Враховуючи вищезазначене, на законодавчому рівні вже були спроби вирішення питання спрощення процедури імпічменту президента. Наприклад, зареєстровано Проект Закону № 1097 від 28.11.2014 «Про порядок імпічменту

Президента України», але від 03.02.2016 його було відхилено і знято з розгляду, Проект Закону № 2278 від 03.03.2015 «Про спеціальну тимчасову слідчу комісію Верховної Ради України з розслідування справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту» - очікує розгляду, а наразі у Верховній Раді зареєстровано законопроект № 7248 від 31.10.2017 "Про президента України та порядок припинення його повноважень".

Більше того, конституційно-правова відповідальність виявляється в конкретних мірах, тобто в конституційних санкціях. Конституційні санкції – це можливість настання несприятливих наслідків через законодавчий примус по відношенню до суб'єкта права у випадку невиконання ним конституційних обов'язків або у випадку зловживання своїми правами [23, с. 111]. Санкціям притаманне профілактичне, організуюче та виховне призначення. Відсутність санкцій в більшості конституційних норм і можливості застосування до правопорушника санкцій інших галузей права в сучасних умовах, наприклад, імунітет глави держави, зводять нанівець ефективність дії конституційних норм і принципів, що повинні володіти підвищеним ступенем захисту та виключають позитивний вплив на процеси у діяльності суб'єктів конституційно-правових відносин. Ефективне забезпечення найвищого, конституційного гарантування демократичних цінностей можливе лише за умов зацікавлення державного апарату в законності та демократичності функціонування власних елементів. Крім того, на прикладі колишнього очільника країни бачимо, що жодних конституційних санкцій до нього не було застосовано і ця особа так і не понесла конституційну та кримінальну відповідальність.

Керуючись вищезазначеним, можна зробити висновок, що на сьогоднішній день конституційна відповідальність досить не була застосована і це є проблемою, яку необхідно вирішити на законодавчому і практичному рівнях.

Проте, цей факт не впливає на теоретичне визначення місця конституційної відповідальності экс-президента серед інших видів юридичної відповідальності.

Відповідно до статті 111 Конституції України [1] можна виокремити склад злочину:

Об'єкт – основи національної безпеки України;

Об'єктивна сторона проявляється у вчиненні президентом України державної зради або іншого злочину, однак законодавець не надає вичерпного переліку злочинів і ця прогалина дає обґрунтовану підставу тлумачити цю норму неоднаково.

Кваліфікуючою ознакою є час скоєння злочину: період вчинення Президентом України (посадової особи) своїх повноважень.

Суб'єктом злочину виступає чинний президент України. Відповідно до статті 103 Конституції України це громадянин України; який досяг тридцяти п'яти, років має право голосу, проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років та володіє державною мовою [1].

Суб'єктивна сторона визначається умислом (ст. 111 Кримінального Кодексу України).

Отже, конституційна відповідальність як відносно новий вид відповідальності має усі необхідні ознаки для належного функціонування на одному рівні з адміністративною, кримінальною та цивільною відповідальністю.

Спираючись на вищесказане, пропонуємо наступні пропозиції щодо механізму притягнення колишнього (екс-) президента до конституційної відповідальності:

По-перше, необхідно закріпити на законодавчому рівні поняття «екс-президент», «конституційна відповідальність», «конституційна санкція», «конституційний делікт» та доповнити перелік злочинів у статті 111 Конституції України такими:

1. невиконання своїх конституційних обов'язків;
2. вчинення злочинів, передбачених Кримінальним Кодексом України (незалежно від його тяжкості);
3. вчинення міжнародних кримінальних злочинів.

По-друге, слід прийняти Закон України «Про Президента України», який має доповнювати положення Конституції України; Закон України «Про конституційно-правову відповідальність органів та посадових осіб в Україні», який має визначити всі нюанси та тонкощі конституційної відповідальності, який має встановити понятійний апарат конституційно-правової відповідальності, коло суб'єктів, підстави настання, конституційні делікти (правопорушення), конституційні санкції та механізм притягнення до відповідальності;

По-третє, необхідно спростити та удосконалити процедуру імпічменту Президента України, прийнявши до уваги Проект Закону № 2278 від 03.03.2015 «Про спеціальну тимчасову слідчу комісію Верховної Ради України з розслідування справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту», Проект Закону № 7248 від 31.10.2017 "Про президента України та порядок припинення його повноважень" та наявний зарубіжний досвід.

По-четверте, необхідно забезпечити фізичну присутність чинного Президента на території держави, якою він керує, адже, як показала практика, швидке і своєчасне переміщення винного ускладнює і унеможливорює притягнення його до юридичної відповідальності. Тому рекомендуємо механізм запропонований у пункті 2 параграфу 5 статті 10 Проекту Закону № 7248 від 31.10.2017 "Про президента України та порядок припинення його повноважень" [24], який базується на досвіді Конституції Португалії, статтею 129 якої встановлюється заборона на виїзд Президента за межі національної території без дозволу парламенту.

По-п'яте, слід визначити та встановити межі імунітету та недоторканості чинного та колишнього президента.

2.2 Зарубіжний досвід конституційної відповідальності президентів

Досвід, насамперед, допомагає розглянути питання з інших кутів. Компаративним методом часто порівнюється застосування тих чи інших норм, що сприяє практичній розробці нових наукових здобутків та інформаційному

обміні. Необхідність звернення до зарубіжного досвіду продиктована тенденцією тяжіння державної політики України до ЄС, а також можливістю скористатися наявними ідеями і застосувати їх на практиці.

К. Басін, В. Кафарський, І. Кресіна, В. Погорілко, В. Полевий, А. Червяцова, В. Шаповал та інші науковці цікавилися проблематикою правового регулювання застосування конституційно-правової відповідальності в Україні, але вони не враховували при цьому позитивного досвіду зарубіжних країн у цій сфері.

На рівні конституцій зарубіжних країн існує як пряме закріплення поняття «конституційно-правової відповідальність», так і опосередковане. Так, наприклад, Конституція Польщі прямо передбачила конституційно-правову відповідальність: у статті 198 міститься перелік осіб, що несуть «за порушення Конституції або закону в зв'язку із займаною посадою або в сфері виконання своїх службових обов'язків конституційну відповідальність». А у статті 142 Федерального конституційного закону Австрії передбачена відповідальність верховних органів федерації і земель, їхніх посадових осіб за допущені правопорушення.

З незмінюваністю і нейтральністю глави держави пов'язана його невідповідальність, яка полягає в тому, що він, як незмінювана і політично нейтральна посадова особа, не несе юридичної відповідальності за свої дії, здійснювану політику. Невідповідальність монарха є абсолютною так як він не відповідає за будь-які, навіть кримінально карні дії. В конституціях монархічних держав є прямі застереження щодо невідповідальності (недоторканності) монарха, наприклад: «Особа Короля недоторканна; його міністри відповідальні» (ст. 88 Конституції Бельгії 1994 р.); «Король не несе відповідальності за свої дії; його особа недоторканна» (§ 13 Конституції Данії 1953 р.); «Особа Короля недоторканна, і він не підлягає відповідальності» (ч. 3 ст. 56 Конституції Іспанії 1978 р.); «Король не може бути притягнений до відповідальності за свої дії» (§ 7 гл. 5 Акта «Форма правління» Швеції 1974 р.) [25]. Конституції багатьох держав містять аналогічні застереження і стосовно

президента, наприклад: «Президент не повинен нести відповідальності перед будь-якою палатою Парламенту або будь-яким судом за здійснення чи виконання повноважень і функцій, які відповідають його посаді, або за будь-яку дію, яку він вчинив або мав намір вчинити для здійснення чи виконання таких повноважень і функцій» (§ 8.1 ст. 12 Конституції Ірландії 1937 р.); «Президент не несе відповідальності за свої офіційні дії» (ч. 1 ст. 11 Конституції Ісландії 1944 р.); «Президент Республіки за свою діяльність політичної відповідальності не несе» (п. 53 р. III Конституції Латвії 1922 р.); «Президент Республіки не несе відповідальності за здійснення своєї функції» (ч. 3 ст. 54 Конституції Чехії 1992 р.).

Незмінюваність монарха є абсолютною - він перебуває на престолі довічно і може залишити його лише за власним бажанням або за станом здоров'я.

Безвідповідальність монарха проявляється в тому, що він не несе юридичної відповідальності перед своїми підданими за свої дії. Тому історія знає лише два випадки притягнення монарха до юридичної відповідальності – суди над королями Англії (Карл I) і Франції (Людовик XVI) [26, с. 347].

Проте, на відміну від монарха, в більшості країн президент за певних підстав може бути притягнений до політичної відповідальності у формі усунення з поста в порядку імпічменту або за результатами референдуму і в разі скоєння злочину нести також кримінальну відповідальність.

Відносно є незмінюваність президента, який обирається на певний строк, адже в більшості країн конституції передбачають можливість дострокового припинення його повноважень за настання певних підстав в порядку особливої процедури – імпічменту, а в деяких країнах - за волевиявленням виборців (шляхом референдуму).

Є лише дві процедури залучення республіканського глави держави до юридичної відповідальності: імпічмент та зміщення його з посади за ініціативою парламенту на основі результатів референдуму – відкликання глави держави.

На думку Шаповала В.М. імпічмент це «процедура залучення парламентом до відповідальності вищих посадових осіб у випадку скоєння ними певних злочинів» [27, с. 666].

Ми погоджуємося з цим визначенням, проте воно не розкриває переліку злочинів.

Імпічмент – це конституційно встановлений порядок притягнення парламентом до відповідальності вищих посадових осіб держави (президента, міністрів, суддів вищих судів тощо) за порушення ними законів.

У 1868 році до відповідальності в порядку імпічменту був залучений Е. Джонсон, однак семи сенатських голосів не вистачило для притягнення його до відповідальності. 1974 року справу про Уотергейт було порушено проти Р. Ніксона, однак вона не розглядалась у Сенаті через добровільну відставку президента. Б. Клінтону пред'явили звинувачення за лжесвідчення під присягою і перешкоду правосуддю у зв'язку з історією М. Левінські, але його також не притягнули до відповідальності.

У парламентській республіці президент не відповідальний за свої дії, а це означає, що він не може бути відізваний з обійманої посади [28].

Президент Республіки не може бути звільнений з посади протягом його строку на будь-яких підставах, крім порушення його обов'язків, явно несумісних з його продовженням посади – стаття 68 Конституції Франції.

Конституції по-різному формулюють види правопорушень, за вчинення яких президент може бути притягнений до відповідальності в порядку імпічменту. Іноді такі правопорушення обмежуються тільки державною зрадою (Казахстан, Франція, Чехія). Нерідко поряд з державною зрадою зазначається також «інший тяжкий злочин» (Білорусь). Чи не найширшим є коло підстав для імпічменту президента США – він може бути усунений з посади після засудження в порядку імпічменту за державну зраду, хабарництво або інші тяжкі злочини і проступки (розд. 4 ст. II Конституції США 1787 р.).

Відповідно до ст. 111 Конституції України [1] питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту ініціюється більшістю від

конституційного складу Верховної Ради України, рішення про його обвинувачення приймається двома третинами парламенту, а остаточне рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту приймається Верховною Радою України не менш як трьома четвертими від її конституційного складу, то у Польщі ця процедура є простішою [29, с. 146]. За порушення Конституції або законів, а також за вчинення злочину Президент може бути притягнутий до відповідальності Державним трибуналом. Постанова про притягнення Президента до відповідальності може бути прийнята Національними зборами (Сеймом і Сенатом разом) не менш, як двома третинами голосів від законної кількості членів і за умови, що пропозиція про це буде внесена не менш як однією чвертю всіх членів Національних зборів [30]. Це свідчить про те, що в Україні свідомо і цілеспрямовано ускладнено механізм притягнення вищих державних посадових осіб до юридичної відповідальності.

Австрія та Словаччина яскраві приклади відзиву президента за допомогою народного голосування.

Так, відповідно до п. 6 статті 60 Федерального конституційного закону Австрії ініціатором питання щодо дострокового зміщення з посту президента Австрійської Республіки є нижня палата парламенту – Національна Рада, яка більшістю у дві третини голосів депутатів приймає рішення про скликання Федерального збору для оголошення народного голосування щодо відзиву президента. А остаточне рішення приймається на референдумі [31, с. 99].

У Словаччина процедура відзиву президента проходить в парламенті. Спочатку пропозиція про відзив вноситься абсолютною більшістю усіх депутатів, потім остаточне рішення про винесення питання щодо відзиву приймається більшістю 3/5 голосів усіх парламентарів. Наостанок голова Національної Ради оголошує референдум.

Таким чином, історія притягнення президентів до конституційної відповідальності зовсім незначна і так жоден глава країни не ніс конституційної

відповідальності, прикриваючись своїм імунітетом. Україна має спростити процедуру імпічменту та розглянути позитивний зарубіжний досвід.

ВИСНОВКИ

На основі проведених досліджень робимо такі висновки:

Перше. В теорії конституційного права України відсутня чітка термінологічна визначеність щодо конституційно-правової відповідальності в цілому, що призводить до неоднозначності сприйняття конституційно-правової відповідальності екс-президента України як з теоретичної точки зору, так і її застосування в практичній площині. У науковій конституційній думці України та зарубіжних країн багатоманітність теоретичних поглядів на концепти «конституційна відповідальність», «конституційно-правова відповідальність» та її законодавчої невизначеності перешкоджає можливості використання механізму її практичної реалізації, тому теоретикам необхідно домовитися щодо єдиного напрямку розуміння цього виду юридичної відповідальності задля його належного функціонування.

Друге. Існує нагальна потреба закріплення в Конституції України механізму конституційно-правової відповідальності. Адже якщо конституція не закріплює належним чином підстави усунення, відзиву та відставки президента, то вона допускає вседозволеність в діяльності очільника, а це загрожує незалежності та цілісності держави, життю та свободі громадян. Саме тому вважаємо, що обґрунтованим є включення в Конституцію України спеціального розділу «Конституційно-правова відповідальність органів державної влади та місцевого самоврядування та їх посадових осіб» у якому необхідно визначити поняття конституційно-правової відповідальності суб'єктів конституційних відносин, види конституційних деліктів, процесуальні підстави притягнення до відповідальності. Крім того, доцільно спеціальні статті присвятити окремим видам суб'єктів конституційно-правової відповідальності. Таким чином, законодавче закріплення конституційно-правової відповідальності суб'єктів конституційно-правових відносин, в тому числі президента, окреслить коло відповідних об'єктів та суб'єктів, надасть перелік підстав ретроспективної відповідальності та суб'єктів, які можуть застосовувати санкції, а також врегулює інші питання конституційно-правової відповідальності;

Третє. Конституційно-правова відповідальність в ретроспективному плані виникає внаслідок конституційного правопорушення і передбачає реакцію з боку держави у вигляді законодавчо встановленої санкції. Крім того, саме негативна конституційна відповідальність можлива до застосування до президентів.

Четверте. Поняття «конституційна відповідальність екс-глави держави» і «конституційна відповідальність президента» не розроблені в теорії конституційного права і не закріплені на законодавчому рівні, що спричиняє практичні труднощі у вигляді неможливості застосування цього виду юридичної відповідальності у зв'язку з відсутністю формалізації.

П'яте. Про самотійність конституційно-правової відповідальності як різновиду юридичної відповідальності свідчить ряд ознак, зокрема нормативно-правова основа у вигляді системи нормативно-правових актів; наявність самотійного правопорушення (об'єкта правопорушення); особливе коло суб'єктів (органи публічної влади та їх посадові особи); особливості процесуального здійснення; встановлені державою несприятливі наслідки скоєного діяння. Крім того, конституційна відповідальність змогла виокремитися як самотійний вид юридичної відповідальності завдяки науковій розробці її ознак, особливостей, підстав та функцій та сформованому колу суб'єктів – учасників конституційних відносин.

Шосте. Проблема конституційно-правової відповідальності Президента України як політико-правового явища є однією із найскладніших та малодосліджених як в науці конституційного права, так і в практиці державного будівництва України. А щодо конституційної відповідальності екс-президента то науковці взагалі не досліджують її як в Україні так і в зарубіжних країнах, можливо у зв'язку зі встановленням у багатьох конституціях припису «Президент не несе відповідальності», але глава держава користується імунітетом (як під час виконання своїх обов'язків, так і після закінчення строку правління тобто пожиттєво) та має недоторканність, що вже унеможливорює

притягнення його до жодної відповідальності, а це суперечить конституційному принципу рівності всіх перед законами та Конституцією.

Сьоме. Конституційна відповідальність жодного разу не була застосована до колишніх президентів, а український прецедент ще раз довів, що наразі не існує механізму впливу на экс-президентів, тому необхідно вносити зміни в Основний Закон, створивши спеціальне правове поле для існування конституційної відповідальності як окремого інституту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Погорілко В. Ф. Юридична відповідальність за порушення конституційного законодавства України / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко // Часопис Київського університету права. – 2001. – №1. – С. 30–39.
3. Батанова Н. Конституційно-правова відповідальність в сфері місцевого самоврядування / Н. Батанова. // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – №4 (14). – С. 61–67.
4. Окрема думка судді Конституційного Суду України Кампа В.М. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин п'ятої, шостої статті 13 Закону України "Про статус народного депутата України", частини четвертої статті 61 Регламенту Верховної Ради України та офіційного тлумачення положень пункту 6 частини другої, частини шостої статті 81, частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 13 Закону України «Про статус народного депутата України» (справа про перебування народного депутата України у депутатській фракції) [Електронний ресурс]. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/na12d710-08>.
5. Муртіщева А. О. Місце конституційно-правової відповідальності уряду серед інших видів юридичної відповідальності / А. О. Муртіщева. // Теорія і практика правознавства. – 2014. – №2. – С. 10–12.
6. Титова А. О. Конституционная ответственность в механизме правового регулирования / А. О. Титова. // Вестник Саратовской государственной юридической академии. – 2012. – №4. – С. 42–48.
7. Фрицький О. Ф. Співвідношення конституційно-правової відповідальності з адміністративно-правовою відповідальністю / О. Ф.

Фрицький, Л. Л. Лобянська. // Актуальні проблеми держава і права. – 2003. – №19. – С. 27–30.

8. Мінаєва І. Конституційно-правова відповідальність органів публічної влади [Електронний ресурс] / Ірина Мінаєва // Стаття. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02\(2\)/Minaeva.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02(2)/Minaeva.pdf)

9. Гороховцев О.В. Юридическая природа конституционной ответственности [Електронний ресурс]. –

Режим доступу до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/v/yuridicheskaya-priroda-konstitutsionnoy-otvetstvennosti>

10. Пащенко А.О. Конституційна відповідальність: проблема «позитивного» та «негативного» аспекту (загальнотеоретичні аспекти) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://mail.ukr.net/attach/get/15101589462707060505/4/63566.pdf>

11. Федоренко В. Конституційно-правова відповідальність Президента у демократичних державах // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: Юридичні науки. № 95. – 2013. – С. 87–91.

12. Кутафин О. Е . Предмет конституционного права / О. Е. Кутафин. – М.: Юристъ, 2001. – 444 с.

13. Батанова Н. М. Конституційні делікти в Україні: проблеми теорії та практики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Н. М. Батанова ; НАН України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2007. – 238 с.

14. Авакьян С. А. Государственно-правовая ответственность [Текст] / С.А. Авакьян // Сов. государство и право. – 1975. – № 10. – С. 22.

15. Чурсін В.П. Конституційно-правова відповідальність у місцевому самоврядуванні [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2007-2/doc/4/03.pdf>

16. Зражевская Т.Д. Ответственность по советскому государственному праву. Воронеж, 1980. – 159 с.

17. Боброва Н. А. Ответственность в системе гарантий конституционных норм (государственно-правовые аспекты) : монография / Н. А. Боброва, Т. Д. Зражевская. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1985. – 156 с.
18. Грищук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія. – 2-ге вид., переробл. і доповн. / В. К. Грищук. – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. – 768 с.
19. Тодика Ю. М. Конституція України: проблеми теорії і практики: Монографія. – Х.: Факт, 2000. – С. 189.
20. Серьогіна С. Г. Теоретично-правові та організаційні засади функціонування інституту президентства в Україні : монографія / С. Г. Серьогіна. – Х. : Ксилон, 2001. – 248 с.
21. Кожевников А. Ю. Імунітет Президента України: проблеми законодавчого регулювання / А. Ю. Кожевников. // Право і Безпека. – 2009. – № 4. – С. 13–19.
22. Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень: Проект Постанови № 4193 від 22.02.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=49853
23. Гецко В.В. Законодавство України про конституційно-правову відповідальність депутатів // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 1. – С. 109–111.
24. Про президента України та порядок припинення його повноважень: Проект Закону 7248 від 31.10.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62818
25. Малкіна Г. Політична відповідальність глави держави / Г. Малкіна. // Політичний менеджмент. – 2008. – № 2. – С. 42–50.
26. Конституционное право зарубежных стран: учебник / Н.В. Мишина, А.Р. Крусян, Д.Я. Гараджаев и др. – Харьков: Право 2015. – 848 с.

27. Шаповал В.М. Імпічмент [Текст] / В.М. Шаповал // Юридична енциклопедія: у 6 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін.]. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 1998-2004. – Т. 2: Д-Й. – 1999. – С. 666.

28. Бо О., О так называемом «импичменте по-французски»: размышления о проекте конституционного закона устанавливающую политическую ответственность в отношении президента республики / О. Бо, Ф. Лаво // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/v/2006-03-021-bo-o-lavo-f-o-tak-nazyvaemom-impichmente-po-frantsuzski-razmyshleniya-o-proekte-konstitutsionnogo-zakona-ustanavliva-yuschego>

29. Книш В.В. Аналіз позитивного досвіду конституційно-правової відповідальності (на підґрунті зарубіжних країн) / В.В. Книш. // Науково-інформаційний вісник. – 2013. – №7. – С. 146–149.

30. Конституція Польщі, прийнята Національними зборами Польщі 02.04.1997 р. та затверджена на референдумі 25.05.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://constitutions.ru/archives/182>.

31. Кресіна І.О. Інститут імпічменту: Порівняльний політико-правовий аналіз [Текст] / І.О. Кресіна, А.А. Коваленко, С.В. Балан. – К.: Юрид. думка, 2004. – 176 с.

Анотація

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що колишні президенти країн можуть уникати конституційної відповідальності при відсутності належного правового регулювання, однак вони є гарантом конституційності. Кожен Президент має нести не тільки кримінальну, адміністративну чи цивільну відповідальність, а й конституційну. Має бути певний механізм притягнення экс-президентів до конституційної відповідальності, яку вони не мають уникати керуючись свої імунітетом.

Мета - дослідження теоретичних основ інституту конституційно-правової відповідальності экс-глави держави, встановлення специфічних ознак, що дозволяють визначити її місце серед інших видів юридичної відповідальності.

Завдання:

1. Визначити поняття конституційної відповідальності, проаналізувати її ознаки, особливості, підстави та функції;
2. Охарактеризувати ретроспективну конституційну відповідальність: виявити її поняття та ознаки;
3. Дослідити конституційну відповідальність экс-глави держави: поняття, ознаки та місце у юридичній відповідальності;
4. Проаналізувати зарубіжний досвід конституційної відповідальності президентів.

Робота складається зі вступу, основної частини, списку використаної літератури та анотації. Обсяг роботи – 33 сторінки. Кількість використаних наукових джерел складає 31 найменування.